Onthouding.

I.

Kwalijk kan ontkend, dat de wolkjes van het *ascetisme* weer aan het opkomen zijn; met name in Protestantsche kringen.

Niet de *ascese* in haar vroegeren vorm, maar een *ascese* in den vorm der negentiende eeuw.

Aan de onthouding op het stuk van het huwelijk is men nog niet toe. Het eigenlijke vasten kwam nog nauwelijks aan het woord. Van opzettelijke zelfkastijding hoorde men nog niet. Kloosterlijke afzondering uit het leven kwam nog niet aan de orde. Kluizenaars kennen we nog niet. En geen heilige heeft onder ons nog zijn zuil beklommen.

Maar als ge niet rookt, als ge geen wijn drinkt, geen sterken drank, geen bier, u speent aan koffie en zelfs aan thee; als ge geen vleesch eet; als ge uw kamer hol en koud en leeg meubelt; als ge al wat naar het festijn riekt, mijdt; geen werk van uw kleeding maakt; liefst ook aan de vormen des levens niet veel hecht, dan beschouwt men u in reeds tamelijk breeden kring nu reeds als een wel zoo goed Christen, als dat ge de gewone levenswijze ten deze voortzet.

Allerlei werkt het opkomen van deze *ascese* in de hand.

Vooreerst de weelde, die verzwakte en verwijfde, de zedelijke veerkracht brak, geldelijk ruineerde, in zingenot meesleepte, en met haar zacht fluweelen kleed allerlei zonden bedekte, werd velen ten aanstoot, en riep bij reactie ons terug naar soberheid en eenvoud. Uit de zwoelte van den lauwen dampkring hunkerde men naar de frischheid van het kille waterbad.

Ten tweede de onrustwekkende toeneming der behoefte aan prikkel leidde tot een *over*prikkeling en *over*spanning, die de bedwelming tot een verwoestende pestilentie in het maatschappelijk leven deed worden. Reeds liet een Fransch dagblad de vraag verluiden, of het er niet heenging, dat heel de wereld een wereld van krankzinnigen werd. Het was toen Maupassant, de eens zoo gevierde schrijver, naar het dolhuis ging. Vooral de drank is een vloek en een plage geworden, die zich als een vampier om het lichaam onzer maatschappij slingert en haar beste levensbloed vergiftigt en uitzuigt.

Vooral het snellere leven was hier schuld aan. Stoom en electriciteit zijn heerlijke krachten, maar ze jagen den mensch rusteloos voort. De rust is uit zijn leven weg. Op zijn zenuwen komt meer aan, dan die zenuwen dragen kunnen. Dan roepen die uitgerekte, slappe zenuwen om een prikkel die ze weer spannen moge.

En het glas geeft dien prikkel hier, de amfioen elders; wie nog sterker zoekt neemt morphine, dat hij zich inspuit, of choralhydraat dat hij drinkt.

Voorts die geprikkelde toestand drijft tot drift en hartstocht. Door sterker voeding poogt men het bloed te sterken, of het sterker bloed de afgematte zenuwen schragen mocht. Vandaar de zooveel machtiger vleeschvoeding. Maar die vleeschvoeding zet het bloed aan. Korzelheid van humeur, driftige opwellingen, verlies van zelfbeheersching volgt er uit. En om dat kwaad te keeren komt dan de reactie tegen de vleeschvoeding op. Het kruid der aarde maakt kalm, het vleesch bevordert onrust.

Dan, de sport is een macht in het leven geworden. Wie niet op een of andere wijze het lichaam hardt en oefent, telt onder onze jonge mannen niet meer mede. Dat moet de inzinking van lichamelijke kracht bij ons uitgeput geslacht tegenhouden. En nu, sport is zonder ascese ondenkbaar. Wie den prijs behalen wil, moet sober leven, dagen van te voren zich spenen aan alle zingenot, zich zelf beperken, en zich zelf beheerschen. Alleen wie zijn lusten overwint, overwint straks in den kamp.

Een nadere oorzaak voor het opkomen van deze *ascese* is te zoeken in den overwegenden invloed, dien Engeland in deze eeuw op het leven der Protestantsche Christenheid wist te verwerven.

Engelschen zijn in hun godsdienstige opvattingen geboren *nomisten*. Hieronder verstaat men de neiging, om de kracht der religie *in de daad* te zoeken, en deze daad *naar vaste wet* te regelen. Nomistisch beteekent wettelijk. Nu behoeft men slechts aan de Engelsche opvatting van de Zondagsviering te herinneren, om te verstaan en te doorzien wat hier *nomistisch* bedoelt, en hoezeer dit *nomisme* in het Engelsch volkskarakter, en juist daardoor in de Engelsche manier van godsdienstig te zijn ligt.

Het is het oude Jesaiaansche: *Regel op regel, gebod op gebod.*

Zonder tegenspraak mag dan ook gezegd, dat schier geheel deze ascetische actie van Engeland is uitgegaan, en onder Engelschen invloed ook in andere landen veld won.

De Engelschen, als ze zoo iets beoogen, zetten voor alles een beweging op touw, organiseeren er zich voor, halen er de lieden van het vasteland bij, en weten op die manier, in een trant, die bewondering wekt, propaganda voor hun denkbeelden te drijven.

Toch zou dit alles saam nan de ascese, die opkomt, nog niet den stoot gegeven hebben, die almeer blijkt gegeven te zijn.

Wat ten slotte den doorslag gaf was de algemeene afval van het voorvaderlijk geloof, het loslaten van de Belijdenis onzer martelaren, het laten varen van de vastigheid die in Gods Woord ligt.

Die afval nam eerst den vorm aan van het *Modernisme*, en vond als zoodanig fel verzet. Maar spoedig nam die afval zachtere, nieuwe vormen aan, en toen vond ze ook in orthodoxe kringen ingang.

Men moest niet tegen de Schrift ingaan, maar voor Gods Woord ijveren, en inmiddels de Schriften als zoodanig loslaten.

Zoo is men toen van de belijdeniskerk overgegaan op de belijdende gemeente. Die ongeformuleerde belijdenis der gemeente is daarna al ingekrompen. Tens lotte bleef er geen enkele uitwendige, voorwerpelijke vastigheid meer. En toen wierp men zich geheel op het inwendige, op het sentiment, op het gevoel, op wat roeren en aangrijpen kan, en landde men aan bij zekere mystieke, geestelijke vroomheid, zonder eigen karakter of scherpen omtrek.

Dat was de brug, die Modernen en Gevoelsorthodoxen saambracht.

Vroom wilde een ieder wezen, en daar vroomheid, die los van alle belijdenis is, zich dan toch ergens in openbaren moet, is alstoen zeker betoon van kracht, is zeker offer dat men brengt, is iets dat men toont voor de zaak over te hebben, is, om het kort te zeggen, zekere ascese zoowel bij Modernen als Halforthodoxen in zwang gekomen, en heeft men, uit onmiskenbaren drang naar ernst, bij de *ascese* gezocht wat men bij den Christus naar de Schriften niet had kunnen vinden.

Zoo ziet men dus wel, wat saamgesteld verschijsel deze *ascese* in haar tegenwoordigen vorm is.

Uit allerlei oorzaak is ze opgekomen. Allerlei drijfveer stuwt ze voort en verder.

En als men het bestaan en de levenswijs van deze nieuwe asceten vergelijkt met het nietige, weelderige, zelfzuchtige, en onbeduidende bestaan van de gewone wereldsche lieden, wie zou dan ook maar een oogenblik aarzelen kunnen, om deze ascese van harte toe te juichen, als een teeken der hope voor ons geslacht.

Ware er dan ook geen historie, die ons toont, hoe ook in vroeger eeuwen, bij Joden en Christenen, bij Mahomedanen en Heidenen ditzelfde stelsel van ascese ingang vond, en tot wat resultaat ze geleid heeft, we zouden allicht geneigd zijn, om in de wateren dezer *ascese* mee te gaan drijven.

Nu echter die historie er is, en ook in die historie een stemme Gods tot ons komt, ons ter waarschuwing, wordt de bedachtzame tot voorzichtigheid gemaand, en zou schuldig staan wie er met den blinddoek voor zijn oogen inliep.

Vooral Schopenhauer is van menig asceet de geestelijke vader, en Schopenhauer vindt zijn ideaal niet in onze Christelijke religie, maar in het Buddhisme.

Antioritiek.

Onder de recensiën, die in buitenlandsche en binnenlandsche tijdschriften van Dr. Kuypers *Encyclopaedie* gegeven zijn, telt vooral mede die van Dr. Daubanton in de *Theologische Studiën*, anno 1895, p. 100 vv.

Door sommigen schijnt verwacht te zijn, dat Dr. Kuyper op staanden voet de critiek, in deze recensie geoefend, door tegencritiek zou pogen te ontwapenen; en zelfs in populaire bladen en geschriften is er door meer dan één een wapen tegen Dr. Kuyper uit gesmeed, dat hij nog altoos in gebreke bleef, om zich tegen Dr. Daubanton te verweren.

Dit vloeide voort uit onbekendheid met de goede manieren op wetenschappelijk terrein.

Zij er daarom aan herinnerd, dat het bijna vaststaande gewoonte is, op recensien *geen* tegencritiek te leveren, tenzij bij een tweede uitgave van het gerecenseerde werk hiertoe aanleiding bestaat.

Tegencritiek wordt wel geleverd, maar uiterst zeldzaam, en bij hooge uitzondering. Stellig niet ééns op de honderdmaal.

De wetenschappelijke worsteling is geen hanengevecht, waarin men heet van den draad elkaar te lijf vliegt, maar een kalm, rustig bedrijf, waarbij men zijn opinie zegt, die door anderen laat beoordeelen, en nu voorts de uitwerking van beider woord afwacht.

Te minder bestond er ditmaal reden om van die goede manieren af te wijken, daar de recensie van Dr. Daubanton, in nobelen zin waardeerend, in het algemeen warme sympathie verried, en slechts op enkele punten van aanbelang, verzet aanteekende.

En wat vroeger leveren van anticritiek zelfs belachelijk zou gemaakt hebben, is, dat op den huidigen oogenblik nog slechts het eerste stuk van deze recensie in ons bezit is, en men den schrijver toch bedaard en kalm moet laten uitspreken.

De wel geharnaste ridder zit rustig in het zadel, alleen de wilde boogschutter rent roekeloos door.

We zouden er dan ook zelfs nu nog niet aan gedacht hebben op één punt Dr. Daubanton te woord te staan, indien men niet tot in gewone weekbladen, dat ééne punt met zekeren ophef voor de eenvoudige gemeentenaren gebracht had, om, kon het zijn, ons te brandmerken.

Dr. Daubanton hebbe daarom de goedheid deze korte weerspraak niet als een afwijking van de goede manieren te beschouwen, en wille er niets anders in zien dan een ons afgeperst woord van verweer, niet tot hem gericht maar meer tot hen onder de broederen, die ons stilzwijgen aan onvriendelijkheid, aan hoogheid, of we weten niet wat boozen demon toeschreven.

Dit nu was ganschelijk misgezien. We wenschen noch onvriendelijk noch hoog te zijn. Dat we zwegen was alleen, omdat o. i. tot antwoorden geen reden bestond, en in elk geval een populair blad als de *Heraut* niet geschikt is voor een wetenschappelijke anticritiek.

Doch ter zake.

Een sinds lang bekende twistvraag is, of de Encyclopaedie van eenig vak in dat vak, of wel in de wijsbegeerte thuis hoort. In dit geval, of de Encyclopaedie der heilige Godgeleerdheid deel uitmaakt van de heilige Godgeleerdheid zelve, of wel van de Wijsbegeerte.

Daarover schreef in 1884 Dr. Daubanton, en pleitte voor het laatste, en dat wel in zulk een zin, dat hij ze voor »*voltrekt* niet theologisch" verklaarde, maar voor »philosophisch" en dit philosophisch nader verstond in den zin van Hegel.

Hiertegen kwam de *Heraut*, onder dagteekening van 31 Maart 1884 op, zeker niet zonder sympathie voor het stuk van Dr. Daubanton, waarin deze verklaring voorkwam, maar toch met beslist protest tegen de richting, die uit deze verklaring sprak.

We deden dat in deze woorden:

»En toch, hoe hoog we Dr. Daubantons studie ook aanslaan toch moet het ons uit de pen, dat de richting ook van deze Encyclopaedie o. i. van de waarachtige studie der echte godgeleerdheid afleidt.

Reeds het enkele feit, dat de Encyclopaedie van de theologie door Dr. Daubanton buiten de theologie geplaatst en in de algemeene wetenschapsleer wordt ingedeeld, stelt een onoverkomelijken slagboom in zijn weg.

Hierdoor toch wordt eerst de Encyclopaedie en straks ook door kracht van consequentie de theologie zelve gesaeculariseerd, d. w. z. vervreemd van haar particulier beginsel en gedwongen om dienst te doen onder het gemeene recht

Zoomin iemands zelfbewustzijn buiten zijn persoon valt, zoomin kan de Encyclopaedie der godgeleerdheid buiten de godgeleerdheid liggen.

Encyclopaedie van een wetenschap toch is niets dan de afspiegeling van haar zelfbewustzijn.

Wat ze meer en anders wil zijn, miskent haar karakter."

Dit werd gezegd in een kort *entrefilet*, in een populair blad, waarin uit den aard der zaak geen plaats was voor principieele uiteenzetting.

Dit protest nu handhaven we thans in 1896 nog even beslist, als we het in 1884 uitspraken.

Als iemand zegt: »De Encyclopaedie der Theologie is *volstrekt* niet theologisch"; en ze indeelt in een Wijsbegeerte, die geen ander beginsel kent dan dat waarvan Hegel uitging, dan verklaren we nog deze zienswijze voor bezijden de waarheid, en leidende tot vernietiging van alle wezenlijke Theologie.

Heel anders komt daarentegen de zaak te staan, zoo men, gelijk in de *Encyclopaedie* van Dr. Kuyper geschied is, de gangbare Philosophie verwerpt en er eene »*Christelijke* Philosophie" voor in de plaats stelt.

Dat Dr. Kuyper deze tegenstelling metterdaad maakte, blijkt 1°. uit het breed betoog, waarin hij aantoonde, hoe de *Christelijke wetenschap* principieel verschilt van en overstaat tegen de wetenschap uit de rede. Zie Deel I, p. 97—168. En is bepaaldelijk voor wat de Philosophie aangaat, te vinden in Deel II, p. 559—563.

Het principieele bezwaar nu, dat op het standpunt van de gangbare Philosophie tegen indeeling in haar kader van de theologische Encyclopaedie bestond, en onveranderlijk blijft bestaan, valt op dit door Dr. Kuyper ingenomen standpunt, natuurlijk ganschelijk weg.

Bij de gangbare Philosophie toch zou het valsche beginsel der Philosophie de heilige Godgeleerdheid gaan overheeren, en onder het gemeene recht brengen, d. i. *als theologie* vernietigen.

Staat men daarentegen op het standpunt der Christelijke wetenschap en der Christelijke Philosophie, dan vervalt dit bezwaar geheel, daar immers, gelijk duidelijk in de *Encyclopaedie* is aangetoond, *deze* wetenschap en *deze* Philosophie steeds aan het gezag van Gods Woord blijft gebonden en onderworpen.

Zoolang men het standpunt van Dr. Daubanton, wat de wetenschap en de philosophie aangaat, inneemt, blijven we dan ook nu, evenals in 1884, zeggen, dat de *Encyclopaedie der Theologie* niet onder de Philosophie mag worden thuisgebracht.

Plaatst men zich daarentegen op het standpunt, door Dr. Kuyper in zijn *Encyclopaedie*, wat wetenschap en wijsbegeerte aangaat, ingenomen, dan vervalt dit bezwaar, en kan ook de theologische Encyclopaedie haar normale plaats in het kader der algemeene wetenschap innemen.

Dat dit in 1884 wel negatief juist geprotesteerd was, maar positief zoomin volledig als volkomen juist was uitgedrukt, is daaruit te verklaren, dat zulk een breed betoog destijds niet kon worden geleverd, alsook, dat Dr. Kuyper niet gewoon is stil te staan, maar door verdere studie ook op dit punt allengs tot meerdere helderheid is gekomen.

Dit betreft echter alleen de *formeele* zijde der quaestie, en is in geen enkel opzicht een tegenspraak waarin hij zich met zichzelf heeft verwikkeld.

Want zeer zeker heeft hij in de *Christelijke* wetenschap en in de *Christelijke* philosophie voor de Encyclopaedie der Theologie thans een plaats gevonden, maar dat zoo weinig in den zin, alsof de zelfstandigheid der Theologie daaronder ooit schade kon leiden, dat hij veeleer die zelfstandigheid nu nog veel vaster dan in 1884 heeft gezet.

Iets wat ook Dr. Daubanton zou hebben ingezien, zoo hij kennis had genomen van wat breedvoerig over dit punt te lezen staat in Deel III, p. 556.

Daar toch leest men:

De Theologische Encyclopaedie moet de Theologie als organisch deel van het organisme der wetenschap leeren kennen, en valt alzoo onder het subject van *de* wetenschap als zoodanig. Dit kan niet anders, en wie waant de Theologie uit haar zelve encyclopaedisch te kunnen construeeren, misleidt zichzelven en anderen. Intusschen springt het evenzeer in het oog, dat, hoezeer het organisme der wetenschap het kader vormt, waarin ook de Theologie, als wetenschap, hare plaats vindt, toch zoomin de inhoud als de structuur van het corpus Theologiae uit het organisme der wetenschap kan worden gekend.

Dit is bij niet één speciale Encyclopaedie het geval. Ook de Encyclopaedieën der Philologische en Juridische wetenschappen vinden haar object gegeven en produceeren het niet eerst zelf. En wat op die wijze van alle speciale Encyclopaedie geldt, geldt natuurlijk nog in hoogere mate van de Theologische Encyclopaedie, ten gevolge van het geheel exceptioneel karakter dat de Theologie aan haar principium ontleent. Uit dien hoofde is het niet wel denkbaar, dat ooit een niet-theoloog een encyclopaedie der Theologie zou leveren. Tot op zekere hoogte kan men toch zeggen, dat het de Theologie zelve is, die in haar Encyclopaedie zich rekenschap geeft van haar eigen aard, haar eigen bestaan, en haar eigen roeping; slechts worde hierbij nimmer uit het oog verloren, dat dit reflecteeren van haar eigen zelfbewustzijn nooit anders dan in den spiegel van *het algemeene denken* kan plaats hebben, en dat de Theologie er eerst zijn moet, om haar eigen beeld in schets te brengen. Wat nu eerst komen kan, *nadat de Theologie voleind is*, kan reeds daarom niet tot de Theologie zelve behooren, maar moet thuisgebracht onder een ander hoofd. Het is alzoo de Theoloog, die, aan het einde van zijn taak gekomen, en geheel het corpus Theologiae als object voor zich vindende, alsnu den logos, die in dit object schuilt, in zichzelven poogt op te nemen, en dezen logischen inhoud, of wil men deze Logicität niet van de Theologie als Godskennisse, maar van de *wetenschap der Theologie* als zoodanig, in verband zet met den logischen inhoud van het overige weten, en alzoo eenheid poogt te brengen in zijn denkend bewustzijn. Diensvolgens is het niet de wijsgeerige denker, die in deze Encyclopaedie het corpus Theologiae als corpus vile behandelt, en het zijn plaats aanwijst, maar het is de Theoloog zelf, die, als deelhebbende aan het algemeene denken, het organisme van zijn eigen wetenschap indenkt en met het organisme *der* wetenschap in verband zet. De algemeene Encyclopaedie schept dus niet de Theologische Encyclopaedie als één van hare organische deelen, maar ze vangt het encyclopaedische beeld der Theologie op, gelijk deze zich aandient, en klimt van deze, in verband met andere speciale Encyclopaedieen, tot aller encyclopaedisch verband op. Immers, wat is de Theologische Encyclopaedie, welbezien, anders dan een Philosophie niet van de Religie maar van de Theologie.

Had Dr. Daubanton, en hadden wie zijn opmerking tegen ons uitspeelden, zich de moeite gegund van deze plaats kennis te nemen, hun zou gebleken zijn, dat hun bezwaar volkomen denkbeeldig, en dat het verschil tusschen wat we in 1884 en hetgeen we in 1894 schreven, nauwlijks met een vergrootglas te ontdekken valt.

Kon het duidelijker gezegd? »Het is *niet* de wijsgeerige denker, die in deze Encyclopaedie het corpus theologiae als *corpus vile* behandelt, maar het is *de theoloog* die, als deelhebbende aan het algemeene denken, het organische van zijn eigen wetenschap indenkt, en met het organisme *der* wetenschap in verband zet."

En voelt niet ieder hoe hemelsbreed dit verschilt van wat Dr. Daubanton in 1884 sprak van een wijsgeer die »uit de Theologie *zijn materiaal* neemt?"

Onze lezers willen het ons vergeven, dat we in een populair blad, ons zoo breed uitlieten over een wetenschappelijke critiek.

Vriendelijke zin jegens de bezwaarde broederen noopte er ons toe.

Natuurlijk was hierover nog veel meer te zeggen, en bestaat er vroeg of laat aanleiding, om rechtstreeks Dr. Daubanton op zijn critiek te antwoorden, zoo zullen we dit punt principieel toelichten.

Thans hieven we het schild slechts van ter zijde op, om een enkelen pijl door broederhand op ons aangelegd, op te vangen.

KUYPER.

De bepaling van den diensttijd der ouderlingen historisch eenigszins toegelicht.

III.

Eene tweede afwijking van de vaste ordening der Nederlandsche Gereformeerde Kerken heeft zich tijdelijk voorgedaan in Noord-Holland. Toen de kerken aldaar sedert 1572, onder bescherming der Overheid, tot reformatie kwamen, en daarbij, voor zooveel het haar aan geschikt personeel niet ten eenenmale ontbrak, ook ouderlingen en diakenen in dienst stelden, geschiedde dit aanvankelijk, althans bij de meeste dier kerken, zonder bepaling van aftreding. En gedurende eenige jaren is men aan die regeling zelfs blijven vasthouden.

Dit blijkt o. a. uit de Acta van hare Particuliere Synoden (openbaar gemaakt door Dr. J. Reitsma en Dr. S. D. van Veen, in het Eerste Deel hunner uitgave van de »Acta der Provinciale en Particuliere Synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620"), in welke met betrekking tot dit punt het volgende voorkomt.

Het eerst is erover gehandeld op de Particuliere Synode van Edam in Juli 1574. Pas tevoren, in Juni, was de bekende Provinciale Synode van Holland en Zeeland te Dordrecht gehouden. Tot deelneming aan die constitueerende vergadering hadden ook de Kerken van Noord-Holland, op hare Particuliere Synode te Grootebroek in April 1574, deputaten benoemd en gevolmachtigd. Maar doordat niet lang daarna de Spaansche legermacht Noord-Holland geheel had afgesloten, Middel-Holland geheel had bezet, en zich ook in de buurt van Dordrecht had doen gelden (o. a. door den predikant van Leerdam, die ook naar de Dordtsche Synode was afgevaardigd, gevangen te nemen en op te hangen), hadden de Noord-Hollandsche deputaten de reeds aangevangen reis niet kunnen voortzetten. Hiervan hadden zij aan de Synode een uitvoerig en gemotiveerd bericht gezonden, met bijvoeging: »Wy erbieden ons altyt na beter gelegentheyt geerne te comen ende wy vertrouwen den h. wel toe dat zy christelyck menen te handelen naden regel der Ch. vryheyt, gelyckmen alle Adiaphora [d. i. middelmatige dingen] behoort te verhandelen tot gemene stichtinge. Den welcken, so gedaen zijnde wy ons oock geerne onderwerpen. Ende hyer van h. sullen wy metten eersten u. l. andtwoordt verwachten". En de Dordtsche Synode had toen »besloten datmen hun wederomme sal schrijuen dat hare ontschuldinghe van ons aenghenomen is. Men sal hun oock d'Acten seijnden ende bidden datse deselnighe in haren ghemeijnten in t'wercke stellen. Oock onsen dienst ende hulpe aenbieden, om iemanden aen hun te schicken, die hun in d'opschickinge harer Kercken helpen mochten, soo onse hulp begheerden" (»Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw" blz. 169; vergel. met den brief uit Noord-Holland, die aldaar is afgedrukt blzz. 193 vg.). In het algemeen nu is aan dat verlangen der Dordtsche Synode in Noord-Holland voldaan. Maar bij enkele artikelen harer Acta had de bovengenoemde Edamsche Synode bedenking. En zoo werd daar o. a. besloten (art. 2; »Acta der Provinciale en Particuliere Synoden", Dl. I, blz. 26): »Van die continuatie der ouderlingen ende dyaconen. Tegens den 31 artickel des Suydthollantschen synodi is geseyt, dat men die continuatie der ouderlingen ende diakonen behouden sal, zooverre daer geen occasie om eenige te amoveren bevonden werde, hetwelcke by die consistorien, alswaer sulx geschiet, geoordeelt sal worden".

Twee jaren later was er in Noord-Holland blijkbaar aanleiding, om dit punt nog eens aan de orde te stellen; en toen werd op de Particuliere Synode van Hoorn in April 1576 wederom besloten (art. 8; a. w., blz. 40): »Van die continuatie der ouderlingen ende diaconen. Ten achtsten is daer besloten by die algemeyne broederen, dat die ouderlingen ende dyaconen in haeren dienst gecontinueert zullen wordden, ter tyt toe eenige opspraecke daerover soude moegen coemen ende int provinciale synodo anders bevonden zal worden."

Desgelijks, hoewel minder positief, op de Particuliere Synode van Enkhuizen in April 1578 (art. 13; a. w., blz. 52): »Van die jaerlycxsche veranderinge der ouderlingen, lyckprekingen ende onordentlyck trouwen. Ten dertiensten op het voergeven Clementis Martini, dienaer des woerts tot Hoorn, van die jaerlycxsche veranderingen der ouderlingen ende dyakenen, van die lyckpredicatie ende onordentlyck trouwen, is geantwoert sulckes alles in synodo nationali zal afgehandelt wordden, daer een yegelyck classis in zyne byeencompst mach in zulcker voege van spreecken, als int artyckel hierboven vuytgedruckt is" [nl. in art. 1, dat handelt over het gereedmaken der gravamina voor de Nationale Synode van Juni 1578].

Toen in datzelfde jaar de Nationale Dordtsche Synode de periodieke aftreding had gehandhaafd, werd de uitzondering, waarvoor die Synode vrijheid had gelaten, op eene nog al zonderlinge wijze in Noord-Holland opgevat, en werd dienovereenkomstig op de Particuliere Synode van Amsterdam in September 1578 besloten (art. 7; a. w., blz. 56): »Aengaende het dertiende artyckel nationalis synodi Dordracensis ter plaetse van de beroepingen der dienaeren is by den broederen besloten, dat, alzoo die continuatien ende vergaerderinge [lees: »veranderinge", gelijk één handschrift ook heeft] van den ouderlingen ende diaconen in vryheyt is gestelt om daerinne te moegen naer gelegentheyt der gemeynten ende stichtingen vryelyck te handelen, dat die gemeynte alhier in desen quartier haer ouderlingen ende diaconen geduerichlycken [d. i. voortdurend] zonder veranderinge zullen houden, behoudelycken dat die kercke van Amsterdam in desen haer vryheyt sal hebben" [nl. om te blijven bij de aldaar aanstonds ingevoerde periodieke aftreding].

En toen drie jaren later de Nationale Middelburgsche Synode de periodieke aftreding wederom bestendigd had, en de uitzondering zóó had geformuleerd, dat misverstand nu niet wel mogelijk was, geschiedde wel op de Particuliere Synode van Alkmaar in October 1581, wat in hare Acta aldus vermeld wordt (art. 17; a. w., blz. 87): »Is hiernae van den preside voergestelt, dat alle die dienaers des woerts ende ouderlingen tot bevestinghe der eendrachticheyt de acta synodalia des nationalis synodi behooren te onderteeckenen. Twelck voer goet bekent ende oyck alzoo geschiet is." Maar toch komt nog voor in de Acta der Particuliere Synode van Hoorn in Mei 1584 (art. 4; a. w., blz. 126): »Tot versoeck der kercke Christi van Alcmaer om geresolveert te wordden, oft die ouderlingen ende diaconen der gemeenten continuelycken in haere diensten zullen blyven nae inhout van den synode, anno 78 bynnen Amsterdam gehouden, dan oft zij volgens synodum Middelburgensem zullen moegen verandert wordden, is geresolveert, dat men die continuatie sal houden ende voerderen, daar se noch int gebruyck is, ende dat geen classis noch kercke, daeronder sorterende ende by den gebruyck zynde, tzelve gebruyck nyet en zal moegen veranderen sonder advys van den particulieren synoden ende dat vuyt crachte van onderwerpinge, in denselven synode tot Amsterdam gedaen."

Uit dit laatste besluit laat zich echter opmaken, dat toen bij de Kerken in Noord-Holland de »continuatie" reeds niet meer de regel was. Dwang is er te dien aanzien zeker niet op haar uitgeoefend. Daarvan is bij de andere Nederlandsche Kerken zelfs nooit sprake geweest; ook niet op hare Generale Synoden. Deze hebben eenvoudig geduld geoefend, in de overtuiging, dat men in Noord-Holland zelf de zaak wel allengs anders zou gaan inzien. En ten slotte is dit laatste dan ook geschied. Toen de Nationale Haagsche Synode van 1586 het artikel der Kerkenordening over de aftreding van ouderlingen en diakenen geheel onveranderd gelaten had, hebben de Noord-Hollandsche Kerken, op hare Particuliere Synode van Alkmaar in Mei 1587, hare vroegere besluiten door het volgende vervangen (art. 7; a. w., blz. 142): »Op die laetste vraege deses voorschreeven classis [nl. die van Alkmaar], oft die ouderlingen ende diaconen sullen voortaen gelijchlick [d. i. voortdurend] dienen oft ter contrarie alle jaer het halve deel verandert ende andere in die plaetse gestelt sullen worden, is besloten, dat die kercken hierinne sullen naekoomen den 25 artickel des generalen synodi in s Gravenhage, vermeldende dat het halve deel der ouderlingen ende diaconen alle jaer sal verandert worden, ten waere die gelegentheit ende profyt der